

הכנות לשבת

הרב שמעון לפיד

ראשי פרקים

מצות ההכנה לשבת	היחס בין שבת לימי החול
א. הלימוד מהפס' "ושמרו... לעשות"	א. השבת מסיימת את השבוע שבת מנוחה
ב. עניינו המיוחד של יום שישי – הכנה לשבת בגופו.	שבת כתכלית
הסיבה שחייבים להכין בהשכמת הבוקר	שמות ימי השבוע – לקראת שבת
חובה או השתדלות?	"שבת" השם של כל השבוע
הוכחה ממקור הדין שאין זו חובה	ההכנה לשבת
הוכחה שיש חובה של הכנה בגופו – מבטלים תורה עבור הכנה	הכיסופים לשבת
שיטות "יד המלך", ו"שו"ע הרב"	ב. שבת כפותחת את השבוע
בשבת יש חיוב לעסוק בהכנה, מאותו שורש שבשאר מצוות יש רק תוספת מצוה	קדושת שבת קביעה וקיימא, ומתוכה ניתן לקדש את ימי המעשה
ג. להכנה לקראת שבת יש חשיבות עצמית	הכנה ביום שישי
	ג. שתי שבתות וששת ימי המעשה ביניהן
	ד. שבת כמרכז השבוע
	התוכן הפנימי
	ה. היחס בין ארבע השיטות השונות
	בחינות שונות
	ו. זמן ההכנה לשבת לפי כל השיטות

היחס בין שבת לימי החול

כדי להבין את עניין ההכנה לשבת, יש להקדים ולבחון, מה היחס בין יום השביעי לבין ששת ימי המעשה, מהו מעמדה של השבת בתוך ימי השבוע. מתוך התבוננות במקורותינו, נראה שקיימות ארבע התייחסויות לשבת בתוך ימי השבוע:

א. השבת מסיימת את השבוע

השבת היא היום השביעי והאחרון של השבוע. כך היה בבריאת העולם, "ויכל אלוקים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה"¹, השבת מסיימת את מלאכת השבוע.

1. בראשית ב, ב.

שבת מנוחה

ניתן לראות את התפקיד של שביתת השבת כאמצעי ולא כמטרה. יום מנוחה בו אוגרים כוח לקראת ששת ימי המעשה, שהם עיקר ישובו של עולם. ראייה זו היא לגיטימית, בבחינת "יום מנוחה שבועי", והיא התקבלה גם אצל אומות העולם. פשט לשון הכתובים בעשרת הדברות של פרשת ואתחנן² מורה על כך: "למען ינוח עבדך ואתך כמוך", וכן בפרשת משפטים³: "למען ינוח שורך וחמורך, וינפש בן אמתך והגר".

עבור שור וחמור, ואפילו לעבד ולאמה (מצד העבדות שלהם), זו אכן מטרת השבת, להיות יום מנוחה, כי עיקר עניינם הוא ישובו של עולם, דבר המתקיים דווקא בששת ימי המעשה. גם אומות העולם רשאים לשבות באופן זה, ואפילו רצוי הדבר (בתנאי שתהיה הקפדה שלא ישבתו מכל מלאכה, שזו בחינה אחרת של השבת). בהסתכלות כזו אין מקום להכנה אל השבת כמשימה מהותית, שהרי השבת היא המכינה את ימי החול.

שבת כתכלית

לאמיתו של דבר, השבת היא מטרת השבוע, היא תכליתו, בבחינת "סוף מעשה במחשבה תחילה". "ויכולו" – תרגומו "ואשתכללו"⁴, לשון כליל ושלמות, לשון תכלית ומטרה. זהו עומק דברי רש"י בשם חז"ל על "ויכל אלוקים ביום השביעי"⁵: "מה היה העולם חסר? מנוחה, באה שבת – באה מנוחה", אין הכוונה למנוחה כאמצעי (הקב"ה אינו זקוק לזה), אלא למנוחה פנימית-מהותית, כפיסגת הבריאה. כך הסביר הרמב"ן את המצוה של "זכור את יום השבת לקדשו"⁶:

"וטעם 'לקדשו' – שיהא זכרונו בו להיות קדוש בעינינו, כמו שאמר וקראת לשבת עונג לקדוש ה' מכובד". והטעם, שתהא השביתה בעינינו בעבור שהוא יום קדוש, להפנות בו מעסקי המחשבות והבלי הזמנים, ולתת בו עונג לנפשינו בדרכי ה'".

שמות ימי השבוע – לקראת שבת

עובדה מעניינת היא, שבניגוד לאומות העולם הקוראים לימי השבוע בשמות פרטיים, בעם ישראל ימי השבוע נקראים ע"פ סידור מספרי. אין זה מקרה, רבותינו ראו בזה עניין מכון, כחלק ממצות "זכור את יום השבת לקדשו", וכך כתב הרמב"ן⁷:

2. דברים ה, יג. 3. שמות כג, יב. 4. בראשית ב, א. 5. ולא "ביום השישי" כגירסת השומרונים. 6. רמב"ן שמות כ, ז. 7. רמב"ן שם.

"ובמכילתא: רבי יצחק אומר: לא תהא מונה כדרך שהאחרים מונים, אלא תהא מונה לשם שבת. ופירושה, שהגוים מונין ימי השבוע לשם הימים עצמן, יקראו לכל יום שם בפני עצמו, או על שמות המשרתים, כנוצרים, או שמות אחרים שיקראו להם; וישראל מונים כל הימים לשם שבת, 'אחד בשבת', 'שני בשבת', כי זו מן המצוה שנצטוינו בו לזכרו תמיד בכל יום. וזה פשוטו של מקרא."

בעקבות כך נהגו בתפילה להוסיף שיר של יום ולהקדים לו את שם היום: "היום יום ראשון בשבת" וכיו"ב. בזה אנו מקיימים את מצות "זכור" לפי המכילתא⁸.

"שבת" השם של כל השבוע

בלשון חז"ל כל השבוע נקרא "שבת", ואילו המילה "שבוע", מציינת שבע שנות שמיטה, וכך מובא במשנה⁹: "קונם יין שאני טועם... שבת זו – אסור בכל השבת, ושבת שעברה... שבוע זה – אסור בכל השבוע, ושביעית שעברה", וכך הוא בכל לשון חז"ל. מכאן רואים שעיקר השבוע הוא השבת, שהרי אין קוראים שם על דבר צדדי ושולי, אלא על הדבר המרכזי¹⁰. ואכן, אף בלשון המקרא מצינו בכמה מקומות שהשבוע כולו נקרא על שם השבת, וכך כתב הרמב"ן¹¹:

אבל "ממחרת השבת השביעית" (פס' טז) "ושבע שבתות" (פס' טו) לא יתכן לפרש אותם יום טוב, אבל תרגם בו אונקלוס לשון שבוע. ובמקום אחר (דברים ט"ז, ט"ט) פירש "שבעה שבועות". וכן "באי השבת עם יוצאי השבת" (מלכים ב' י"א, ט') – שבוע; וכן "מתי יעבור החדש ונשבירה שבר והשבת ונפתחה בר" (עמוס ח', ה'). כי בעבור שיש בכל שבעה ימים שבת אחת, וחשבון הימים ממנו, יקרא שבוע אחד "שבת אחד".

ההכנה לשבת

כיוון שהשבת היא עיקר השבוע, ישנה גם מצוה של הכנה לשבת – "והכינו את אשר יביאו"¹², שהרי מתכווננים לדבר העיקרי.

8. וכך מבואר בפרי עץ חיים שער השבת סוף פרק א': "...וכן תמיד תאמר, היום יום א' בשבת, וביום ב' תאמר היום יום ב' בשבת, וכן בשאר ימים, כי הוא מ"ע הנזכרת בספרי". ומובא בבא"ח שבשעה שאומר היום יום פלוני בשב"ק יכוון לקיים מ"ע של זכור את יום השבת (בא"ח שנה א' כי תשא הי"ז). 9. נדרים פ"ח מ"א. 10. אולי רצו חכמים בזה להבליט את ההבדל שבין שבת ושמיטה. השבת היא התכלית של כל ימי השבוע, ולכן כל השבוע נקרא על שמה – "שבת". אמנם שנת השמיטה חשובה, אך שש שנות העבודה בקרקע א"י חשובות כמותה, ולכן במקום לקרוא לכל שבע השנים "שמיטה", העדיפו פעמים רבות לקרוא "שבוע". 11. רמב"ן ויקרא כג, יא. 12. שמות טז, ה.

ההכנה לשבת כעניין מרכזי של ימי החול, היא חלק ממשנתו של שמאי הזקן, שכך נהג, ואף עיגן את הדבר בפירושו לפס': "זכור את יום השבת לקדשו"¹³:
 "שמאי הזקן אומר: זכירה – עד שלא תבא; שמירה – משתבא. ומעשה בשמאי
 הזקן שלא היה זכרון שבת זו מפיו, לקח חפץ טוב אומר זה לשבת, כלי חדש
 אומר זה לשבת"¹⁴.

ובגמרא¹⁵ מובא שהיה אומר "מחד בשבא לשביך", מיום ראשון בשבוע תכין לשבת. גם לדידן, שפוסקים כבית הלל, יש עניין לזכור את השבת בכל ימי השבוע כדלעיל, ואפילו להכין בפועל לקראת השבת אם יש צורך בדבר, וכפי שכתב הרמב"ן¹⁶: "והלל עצמו מודה במדרשו של שמאי".

הכיסופים לשבת

ר' אהרון הגדול מקרלין בפיוטו "י-ה אכסוף", מוסיף את הערגה והציפייה לקראת השבת, וכך הוא כותב: "שמור שומרים ומצפים שבת קודשך, כאיל תערוג על אפיקי מים כן נפשם תערוג לקבל נועם שבת".

הוא לומד זאת מהפס' "שמור את יום השבת לקדשו"¹⁷ ומפרשו כמו "ואביו שמר את הדבר"¹⁸, והציווי הוא שנהיה שומרים ומצפים ליום השבת¹⁹. הוא מרומם את הציפייה לרמה של ערגה מוחלטת לקראת היום הקדוש, שזה התוכן של הציווי "שמור": עליך לצפות בכיליון עיניים ובגעגועים ליום השבת²⁰.

13. מכילתא דרשב"י פרק ב, אות ח. 14. בעל "שפתי כהן" (דברים ה, ב) לומד זאת מהפסוק "שמור" מלשון "ואביו שמר את הדבר" כדלקמן, ואלו דבריו: "שמור את יום השבת... שמור כלומר המתן כמו ואביו שמר את הדבר (בראשית לו, יא) כלומר המתן לביאת שבת כאדם שממתין לביאת המלך ומכין מה שצריך ממאכל ומשתה ומלבוש, וכן אמרו ז"ל (ביצה טז, א) מחד בשבא לשביך, פירוש מיום ראשון יכין לצמצם ולשמור לשבת". 15. ביצה טז, א. 16. רמב"ן שמות פרק כ פסוק ז: "ואומר אני שזהו מדרשו של שמאי הזקן (במכילתא דרשב"י) שפירש מצות זכור עד שלא תבא, כלומר שלא נשכחה בשום פנים, אבל הזכירו בברייתא (בביצה טז ב) עוד מדת חסידותו, שהיה הוא מזכירו גם במאכליו, ואוכל לכבוד שבת כל ימי חייו. והלל עצמו מודה במדרשו של שמאי, אבל היתה בו מידה אחרת במאכלים, מפני שכל מעשיו היו לשם שמים, והיה בוטח בה' שיזמין לו לשבת מנה יפה מכל הימים". 17. דברים ה, יא. 18. בראשית לו, יא. 19. וכבר פירש כך החזקוני בהסבר "שמור", אלא שפירש זאת לענין הכנה מבעוד יום, וז"ל: "שמור את יום השבת". לשון 'ואביו שמר את הדבר' המתן מבעוד יום מתי תבא שבת לקדשו, כדר' ינאי שהיה מתעטף ואומר בואי כלה בואי כלה". וכ"כ אבודרהם (מעריב של שבת ד"ה "מקדימין"). 20. וכן הוא ב"שפתי צדיקים" (לר' מנחם מנדל מרימנוב פרשת ואתחנן), וז"ל: "דהנה צריך אדם לזכור תמיד את יום השבת והוא אחד מן ד' זכירות שחייב אדם לזכור בכל יום כמו שכתוב (שמות כ, ז) 'זכור את יום השבת לקדשו', דהיינו אפילו בשעה שהוא עוסק במלאכה יזכור את יום השבת וישמור ויצפה מתי יבא יום הקדוש הזה יום מנוחה ושמחה. וזה נכלל במה שכתב בתורה לשון 'שמור את יום השבת', שהוא מלשון 'ואביו שמר את הדבר' (בראשית לו, יא). ועל ידי זה הוא עושה הכנה גדולה לשבת הבא כמו שאמרו חז"ל (ביצה ב, ב): 'חול מכין לשבת', ר"ל המחשבה זאת שהוא זוכר בחול הוא הכנה לשבת... וזהו שאמר הכתוב: 'שמור את יום השבת לקדשו', היינו שמירה

ב. שבת כפותחת את השבוע

אדם הראשון נברא ביום שישי, ומבחינתו הלילה הראשון בחייו היה ליל שבת. לדידו, אפוא, שבת לא סיכמה עבורו את השבוע אלא עמדה בפתח חייו. וכך שנינו בברייתא²¹: "תנו רבנן אדם נברא בערב שבת... כדי שיכנס למצוה מיד (רש"י: לשבת). דבר אחר כדי שיכנס לסעודה מיד".

זמן בריאת האדם אינו דבר שולי, זהו היום המייצג את בריאת העולם. ראש השנה נקבע על פי יום בריאת האדם²². העולם נברא בכ"ה אלול, ואעפ"כ אנו אומרים בתפילה ביום א' בתשרי "היום הרת עולם", ו"זה היום תחילת מעשיך זכרון ליום ראשון" – כי עיקר בריאת העולם הוא בריאת האדם.

השבת היתה היום הראשון של אדם הראשון – האם יש לזה גם השלכות על השבת בהמשך הדורות?

מצינו מחלוקת אמוראים במסכת שבת²³:

"אמר רב הונא: היה מהלך במדבר ואינו יודע אימתי שבת – מונה ששה ימים ומשמר יום אחד; חייא בר רב אומר: משמר יום אחד ומונה ששה. במאי קמיפלגי? מר סבר כברייתו של עולם, ומר סבר כאדם הראשון"²⁴.

מהו שורש המחלוקת?²⁵

יש שתי בחינות שונות של שבת, והמחלוקת היא מהו הצד העיקרי:

1. שבת פותחת את השבוע, כפי שהיה אצל אדם הראשון, שהתחיל את חייו מתוך עוצמת השבת.

2. בבריאת העולם, השבת היתה בסוף, השיא, הפסגה, התכלית.

אכן שני הצדדים האלו קיימים בחיינו:

1. מצד האידיאל האוביקטיבי – הכול צריך להוביל לקראת יום השבת וליום שכולו שבת ומנוחה.

2. עבודת האדם היא לקדש את החיים לאור קדושת השבת.

קדושת שבת קביעה וקיימא, ומתוכה ניתן לקדש את ימי המעשה

מדוע יש להתחיל את ימי המעשה דווקא מתוך השבת?

מסביר ר' צדוק הכהן מלובלין: קדושת השבת היא "קביעה וקיימא", היא מקודשת

בלב, שכל ימי החול תשים את לבך איך לקדש את יום השבת הבא, על צד היותר טוב. 'ששת ימים תעבוד כו' ועשית כל מלאכתך ויום השביעי שבת לה' אלוקיך, ר"ל אפילו בשעת עבודה ומלאכה של ששת הימים, תזכור שיבא יום השביעי שהוא שבת לה' אלוקיך, ותעשה לך הכנה על שבת קודש. 21. סנהדרין לח, א. 22. ראש השנה י, ב. וכן ויקרא רבה (מרגליות) אמור כט, א. 23. שבת סט, ב. 24. בגמרא בהמשך מתברר שיש ברייתא מפורשת כדברי רב הונא, ושכל הדיון הוא לעניין אמירת קידוש והבדלה. 25. אמנם

מלמעלה. מכוח קדושה זו יש לנו יכולת לקדש את הזמנים בכלל, ואת ימי המעשה הבאים בפרט, וכך הוא מסביר ביחס לשבת הגדול²⁶:

"שבת שלפני פסח הוא המקום שמגדלין בו דיבורין דתורה ותפילה שיצאו לפועל בפסח, כי כל שבת נותן קדושה... כסדרו של אדם הראשון מקדש אחד ומונה שבע, ולכך השבת נותן קדושה בלהבא בששת ימי המעשה הבאים, וקדושת הזמנים דישראל מקדשי הם מקבלים מקדושת השבת דקבוע וקיימא, ובשבוע שחל בה פסח, שבו ישראל מקדשי קדושת הזמן, דהוצאת דיבורי תורה ותפילה, מגלית השבת שקודם שממנו נובע קדושה זו ללבות בני ישראל בששה ימים שאחריו הוא שבת הגדול שמגדלין בו כנ"ל".

ר' אהרון הגדול מקרלין, (בפיוט "י-ה אכסוף"), מבטא בעוצמה את השפעת השבת על ששת ימי המעשה: "הצל מאחרי לפרוש מן השבת²⁷, לבלתי תהיה סגור מהם ששה ימים, המקבלים קדושה משבת קודשך".

הכנה ביום שישי

נראה שגם לפי שיטה זו יש עניין בהכנה ביום שישי לקראת שבת, כמו אדם הראשון, שנברא ביום שישי והיה צריך להתכונן לשבת.

ג. שתי שבתות וששת ימי המעשה ביניהן

מובא בגמרא²⁸:

"אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: אלמלי משמרין ישראל שתי שבתות כהלכתן, מיד נגאלים, שנאמר: 'כה אמר ה' לסריסים אשר ישמרו את שבתותי', וכתוב בתריה 'והביאותים אל הר קודשי' וגו'".

למה דווקא שתי שבתות?

כתב ב"קדושת לוי"²⁹:

"רצה לומר דוקא שתי שבתות צריכין לשמור, כי בשבת ראשונה עדיין אינם בהשכל גדול איך לעשות המצוה, רק שמביאין התפארות להבורא בהמצוה שעושה בפעם ראשונה כנ"ל, והבורא ברוך הוא משפיע לו שכל גדול על ידי זה המצוה, שאז הוא מעורר להברואים לעשות המצוה בשכל היותר הגדול, לכן צריך 'שתי שבתות'".

יש מקום לומר שרק כאן – בשבת שהיא אישית, סובייקטיבית, ולא בשבת אמיתית – סבר חייא בר רב שיש ללכת לפי השבת הסובייקטיבית הראשונה. 26. ליקוטי אמרים, סוף אות יא. 27. הוא מדגיש גם את תוספת שבת במוצאי שבת כאמצעי להמשיך את קדושת השבת בכל ששת ימי המעשה. 28. שבת קיח, ב. 29. "קדושת לוי" בראשית פרשת ויצא.

לפי ר' לוי יצחק מברדיצ'ב, יש עניין בשתי שבתות רצופות, באופן שבעקבות השבת הראשונה יש כוח גדול לפעול בשבת שבאה אחריה. לפי דברים אלו אין תפקיד משמעותי לששת ימי המעשה שבאמצע. לעומתו, ר' צדוק הכהן מלובלין³⁰ מוסיף תפקיד חשוב לששת ימי המעשה:

"אחר ההשתדלות דימי המעשה הבאים אחריו בעבודת ה' יתברך, על ידי קדושת השבת דקביע הקודמת, וזוכה לקדשו על ידי זכירתו ועל ידי עבודתו בימי החול – אז זוכה לקדושת השבת בהתגלות לבו בקביעות גמור הקיים לעד. ועל זה אמרו: 'אלמלי משמרין ישראל שתי שבתות כהלכתן מיד נגאלין'. היינו שבת ראשונה שמצד הקדושה דקביעא ביה מה' יתברך, שעל ידי זה יוכל לבוא אחר כך להשתדלותו בקדושה בימי החול, ולזכות אחר כך לשבת שניה שמצד השתדלותו בימי החול".

לפי שיטת ר' צדוק יש שלשה שלבים: שבת – ימי המעשה – שבת, שביחוד יוצרים רצף של התעלות בעבודת ה'.

באמת, לדעת ר' צדוק, לא מדובר רק בשתי השבתות המיוחדות של גאולת ישראל לעתיד לבוא, אלא בכל שבת ושבת, וזה לשונו³¹:

"וכל ימי עולם צריך לשמור שתי שבתות אלו. היינו דשבת הקודמת היא השפעת קדושה לעבודה דששת ימים שלאחריו; והעבודה דששה ימים הכנה לקבל הקדושה דשבת שאחריו. וכן כל שבת כן, הוא אחרון לשלפניו וראשון לשלאחריו, עד שיגיע האחרון שהוא היום שכולו שבת"³².

ד. שבת כמרכז השבוע

דבררי רבותינו ניתן לזהות את השבת כאמצע השבוע: מובא בגמרא³³:

"לאחר שבת מאי?" (פירוש: אדם שאמר לאחרים לתת גט לאשתו "לאחר השבת", עד מתי זה נחשב "לאחר השבת" לעניין נתינת הגט?) "יתיב ר' זירא קמיה דרבי אסי ואמרי לה רבי אסי קמיה דרבי יוחנן וקאמר: חד בשבא ותרי ותלתא – 'בתר שבתא'; ארבעה וחמשה ומעלי שבתא – 'קמי שבתא'".

30. "קדושת השבת" מאמר ב. 31. שם. 32. ועוד הוסיף: "על ידי שמירת שבת אחת כהלכתה מיד נגאלין (ירושלמי תענית פ"א ה"א ובכמה דוכתי) ומכל מקום איתא בגמרא (שבת קיח, ב) אלמלי משמרין שתי שבתות כהלכתן מיד נגאלין. ואמרנו שהכול אחד שהמכוון של שתי שבתות היינו שבת תתאה ועל ידי זה יזכה לשבת עילאה וההכנה לזה הוא בשבת הראשון שעל ידי השמירה השבת הראשון כהלכתה זוכין להכניס קדושה בימי המעשה שאחריו ועל ידי כן יהיה השבת השני השבת עילאה" (פרי צדיק במדבר פרשת מסעי). 33. גיטין עז, א.

השבוע מתחלק לשלושה ימים, שבת, ושלושה ימים. השבת היא מרכזו של השבוע. אמנם מגמרא זו אין עדיין ראייה מספיקה. למדנו שהשבת היא מרכז השבוע רק לעניין של לשון הדיבור, כך נהגו האנשים להתבטא, אך האם יש בזה כדי להצביע על עניין מהותי, על תפקידם של הימים הללו?

הגמרא במסכת פסחים³⁴ לומדת מזה גם עניין מהותי – זמן הבדלה:

”אמרי בני רבי חייא מי שלא הבדיל במוצאי שבת מבדיל והולך בכל השבת כולו. ועד כמה? אמר רבי זירא עד רביעי בשבת, כי הא דיתיב רבי זירא קמיה דרב אסי ואמרי לה רב אסי קמיה דרבי יוחנן ויתיב וקאמר: לעניין גיטין; חדא בשבתא, תרי ותלתא – ‘בתר שבתא’; ארבע וחמשה ומעלי יומא – ‘קמי שבתא’³⁵.”

גם ביחס לג’ ימים שלפני השבת מצאנו התייחסות הלכתית משמעותית, בדברי הרז”ה³⁶ על הדין שאין מפליגין בספינה ג’ ימים קודם השבת, וז”ל: “ולי נראה טעם אחר בין בזו בין במה שאמרו ‘אין צרין על עיירות של נכרים’, וכולהו מקום סכנה הוא, וכל שלשה ימים קודם לשבת ‘קמי שבתא’ מקרי, ונראה כמתנה לדחות את השבת, מפני שאין דבר שעומד בפני פקוח נפש”. האחריות ההלכתית לשמירת השבת מוטלת על האדם כבר מתחילת יום רביעי.

התוכן הפנימי

כתב הרב חיים ויטאל, תלמיד האר”י, בספר “פרי עץ חיים”³⁷:

”תוספות שבת, בסוד ד’ חלקים – נשמה לנשמה, ונפש, רוח, נשמה.

והנה תוספת נשמה לנשמה, מסתלק במוצאי שבת,

וביום אחד בשבוע תשאר בו הנשמה, ואחר כך תסתלק גם אותו תוספות

נשמה³⁸,

ותוספת הרוח ישאר עד יום ב’ בשבת, ואח”כ מסתלקין.

34. פסחים קו, א. 35. בעל ספר העתים (סימן א) רואה בדבר עניין פסיכולוגי: שלושה ימים ראשונים האדם מושפע ממאורעות חדשים, וזה לשונו: “אין צרין על עיירות של גויים פחות מג’ ימים קודם השבת לפי שהלב מתפחד ומהרהר וחושש מפני פחד המלחמות לקרבתם (אל המצור) וכל פחות מג’ ימים אין הלב נח מזעף אותן הרהורים ופחד המיתה אבל (אם) שהו כבר שלשה ימים באותן מצודות (שצרו) למלחמות נח הלב מזעפו דכיון דדש דש, וגרסינן נמי בערבי פסחים לעניין גיטין חד בשבתא תרי תלתא בתר שבתא, ארבעה וחמשה ומעלי (שבתא) מקמי שבתא. וכך יש להבין את דברי חז”ל ביחס לאבילות “שלושה ימים לבכי”. 36. המאור שבת ז, א. 37. שער השבת פרק א. 38. ומוסיף שם: “לכן מצטער האדם כשמתענה ביום א’, יותר משאר ימים. וז”ס שאמרו בגמרא, אנשי משמר לא היו מתענין ביום א’, ולא ביום ו’. כי ביום א’ מפני תוספות הנשמה שנתלק, ויש סכנה שמה ימותו. וכן ביום ו’ משום תוספת נשמה, והבן זה”.

ותוספת נפש ישאר עד יום ג' בשבת, ואחר כך מסתלק. לכן סוד הבדלה
בשבת עד יום ג'.

ומיום ג' ואילך, צריך לכוין ולהכין עצמו לקבלת תוספת של נר"ן של שבת
הבאה.

נמצא ג' ימי השבוע הראשונים, הן מן שבת העבר; וג' ימי שבוע האחרונים,
הן מן שבת הבאה, וזה סוד שבת שהוא שביעי ורביעי.

והנה ביום ד' יכוין להכין לקבל תוספת משבת הבאה תוספת נפש.

וביום ה' יכוין לקבל תוספות משבת הבאה תוספת הרוח.

וביום ו' יכוין לקבל תוספת הנשמה.

ועי"כ יבואו ג' תוספות אלו ביום השבת³⁹.

השבת היא מרכז השבוע: מיום רביעי עולים במעלות הקודש של תוספת הנשמה
היתירה עד שבת, ומשם יורדים בהדרגה עד ליום שלישי, ושוב חוזרים ועולים לקראת
שבת הבאה.

ניתן להמשיל את השבת למנורה שהיתה במקדש "אל מול פני המנורה יאירו שבעת
הנרות"⁴⁰ – הנר המרכזי פונה אל הקודש, וכל הנרות פונים אליו, שלושה מכאן
ושלושה מכאן⁴¹.

שיטה זו אינה נותנת מקום לששת ימי המעשה כיחידה אחת, אין להם חשיבות עצמית,
אלא הם מחולקים לפי קרבנם אל השבת. לעומתה, השיטות האחרות מתייחסות
לששת ימי המעשה כיחידה אחת הפועלת בעולם.

ה. היחס בין ארבע השיטות השונות

מצאנו ארבע אפשרויות ליחס שבין השבת לימי השבוע – בפשטות זו מחלוקת, אך ניתן
לומר שאלו בחינות שונות המשלימות זו את זו.

39. ומוסיף שם: "וכבר בארנו במקום אחר, כי לכן צריך האדם לעשות ביום א' דשבת, לכוין תמיד בסוד
המחשבה, ויחשוב מחשבות וכוונות קדושות, ושתהיה פנויה ונקיה המחשבה בסוד הנשמה. ביום ב' יעסוק
בתורה הרבה, לכוין לקבל הרוח, שהוא סוד התורה. יום ג' יעסוק במצוות, נגד תוספות הנפש. וכעד"ז ביום
ד' מצוות, ביום ה' תורה, ביום ו' מחשבה. ובכל פנייתו תהיה לסוד קבלת תוספת נר"ן שבת הנ"ל".
40. במדבר ה, ב. 41. וכך כתב ב"פרי צדיק" (פרשת בהעלותך): "אך למאן דאמר צפון ודרום היו מונחים
והיו כולם בין מזרח ומערב, על כרחך צריך לומר דהאמצעי פונה למערב והששה פונים להנר אמצעי. ועל
ידי כן היו כל שבעת הנרות מאירים למערב דהששה פונים לאמצעי והוא למערב. אך למה הוצרכו להיות
פונים לאמצעי והוא למערב למה לא הטו כולם שיהיו פונים למערב? אך הנר מערבי הוא נגד שבת וכנסת
ישראל וזה פונה למערב והשאר פונים אליו שהם כנגד ששת ימי המעשה שהם ההכנה לקדושת שבת (כמו
שנתבאר כמה פעמים) ולמאן דאמר צפון ודרום היו מונחים שהאמצעי נר מערבי הוא על דרך מה שאמרו

בספר "פרי צדיק"⁴² מצאנו קשר בין הגישות, וזה לשונו:

"ובפרי עץ חיים כתב, דביום רביעי חמישי ושישי דקמי שבתא, מכין לקבלת נפש רוח נשמה, על ידי שמתקדש במחשבה דיבור ומעשה. וימי ראשון שני שלישי דבתר שבתא, הוא השארת קדושת נפש רוח נשמה דשבת העברה במחשבה דיבור ומעשה, עיין שם. ובאמת, גם השלושה ימים דבתר שבתא, על ידי הקדושה שבהם משבת העברה הם מוסיפין קדושה בשבת הבאה, ועל ידי זה יוכל גם כן לקדש השלושה ימים דקמי שבתא, לקבל תוספת נפש רוח נשמה. ויש לומר דעל כן אמרו "אלמלי שמרו שתי שבתות כהלכתן מיד נגאלין". "כהלכתן" – היינו בקבלת הנשמה יתירה כראוי בכל מדריגותיה, שהוא על ידי שמירת השבת כהלכתו וכראוי בכל פרטי דקדוקיו. ועל ידי שבת הראשון נשאר הקדושה לימי המעשה שאחריו, ויש לו הכנה דרבה יתירה בימי המעשה, ועל ידי זה זוכה לתכלית השלימות דקדושת שבת בשבת השנייה".

בחינות שונות

ניתן לומר שמדובר בארבע בחינות שונות של השבת⁴³: שבת הבריאה, שבת האדם, שבת ישראל ושבת של גאולה⁴⁴.

שבת כיום השביעי היא מצד הבריאה, היא תכלית כל העולם.

שבת כיום הראשון היא מצד האדם, שתפקידו לעבוד ששה ימים ולקדש אותם מתוך קדושת השבת.

שבת כיום המרכזי, היא בחינת עם ישראל, שהרי שבת היא בת זוגה של כנסת ישראל, והיא מושג חייה. לכן "בשבת ניתנה תורה לישראל"⁴⁵, ולדעת ר' יוסי הדבר היה אחרי הכנה של ג' ימים.

הגאולה השלימה תהיה כשישראל ישמרו שתי שבתות בשלימות, לפי כל הבחינות והמדרגות.

בגיטין (עו, א) שנחשב שלושה מקמי שבתא ושלושה ימים בתר שבתא".⁴² "פרי צדיק" שם. 43. ניתן לומר עוד שכל ארבע הגישות הן אופציות שונות להתייחס לשבת, וכל אחת יש לה את מקומה המיוחד, לאדם המתאים ובזמן המתאים. 44. וכנגדם תקנו ג' תפילות, כדברי הטור (או"ח הל' שבת סימן רצב): "ומה שתקנו בשבת ג' ענייני תפילות: 'אתה קדשת', 'ישמח משה', 'אתה אחד', ובי"ט לא תקנו אלא אחת, 'אתה בחרתנו' – מפני שאלו ג' תפילות תקנום כנגד ג' שבתות: 'אתה קדשת' כנגד שבת בראשית, כמו שמוכיח מתוכו; 'ישמח משה' כנגד שבת של מתן תורה, דלכולי עלמא בשבת ניתנה תורה; ו'אתה אחד' כנגד שבת של עתיד". בשבת בראשית עצמה יש שני גוונים: שבת הבריאה, ושבת האדם. 45. שבת פו, ב.

ו. זמן ההכנה לשבת לפי כל השיטות

יש לאחד את כל השיטות למסלול אחד לפי שלבים שונים, ולראות לאורו את זמני ההכנה וההתכוננות לשבת. שבת קודש מרוממת את האדם לקדושה. מצאת שבת אנו מלווים את קדושת השבת, שתשפיע לנו אור מיוחד בשבת ימי המעשה של השבוע הבא. שלושת הימים שאחר השבת מקבלים את עצמת השבת הקודמת, ומאפשרים התעלות לקראת השבת הבאה. לפי השיטה העיקרית, ששבת היא סיום השבוע, יש מקום להתכונן לשבת מיום ראשון, בקריאת שמות ימי השבוע, בהכנה ממשית (לשיטת שמאי הזקן) ובהתכוננות נפשית, ולהכניס את קדושת השבת לתוך ימי המעשה, לרומם את חיי החולין. מיום רביעי יש שלב נוסף בהכנה לשבת: האחריות ההלכתית שלא ייכנס לחילול שבת (אין מפליגין), וההכנה הנפשית של רוממות קודש לקראת השבת⁴⁶. מיום שישי מתחיל שלב חדש של הכנה, לכן הוא נקרא "ערב שבת" מתחילתו, זה שלב של הכנות מעשיות ממש, והתכוננות נפשית לקבלת קדושת השבת.

מצות ההכנה לשבת

הדבר ברור, שיש חובה לדאוג שכל צרכינו יהיו מוכנים בשבת, כדי לקיים כראוי את מצות עונג שבת וכבוד שבת. אך צריך לעיין, האם יש צורך להכין דבר מה בפועל, או רק לדאוג שיהיה מוכן. כמו כן יש לעיין האם זו מצוה שבגופו, או שאפשר לקיימה גם על ידי שליח.

א. הלימוד מהפסוק

כתוב: "והיה ביום השישי והכינו את אשר יביאו"⁴⁷ מכאן למדו רבותינו שיש צורך להכין לקראת שבת. וכך אומרת הגמרא⁴⁸: "אמר רב חסדא: לעולם ישכים אדם להוצאת שבת שנאמר: 'והיה ביום השישי והכינו את אשר יביאו' – לאלתר". וכתב ה"מקנה"⁴⁹ שזו מצוה מפורשת מן התורה: "דהכנה דשבת מצוה מפורשת בתורה היא: והכינו את אשר יביאו"⁵⁰. רבה במסכת ביצה לומד מהפס' דין של הזמנה⁵¹:

46. מהרצ"ו. 47. שמות טז, ד. 48. שבת קיז, ב. 49. "המקנה" קידושין מא, א. 50. אמנם מצוה זו לא נמנתה במניין המצוות, אבל אין בזה להוכיח שאינה מן התורה, כי יכולה להיות סיבה אחרת, למשל מצד שמדובר רק בפרט אחד מפרטי מצות "זכור". 51. ביצה ב, ב.

"דאמר רבה: מאי דכתיב 'והיה ביום השישי והכינו את אשר יביאו?' חול מכין לשבת..."⁵².

משמע מהפס' שיש חשיבות להזמנה בפה בגלל חשיבות הסעודה. אמנם עדיין אין כאן הוכחה ליותר מזה, שיש חשיבות בהכנה מעשית, בעשייה מיוחדת לקראת שבת. ובכלל יש מקום לחלק ולומר שהציווי "והכינו" היה רק לשעתו, וכל מה שלומדים ממנו לדורות הוא בגדר אסמכתא בעלמא, והצורך בהכנה הוא רק מדרבנן, ונחלקו בדבר האחרונים⁵³.

"ושמרו... לעשות"

השל"ה מצא מקור נוסף לחובה להכין בגופו לכבוד שבת, וז"ל⁵⁴:

"כתיב 'ושמרו בני ישראל וגו'... לעשות את השבת'. פירוש, לתקן לכבוד שבת, כמו 'ובן הבקר אשר עשה' – תיקן. והורה בזה, שצריך האדם לתקן ולעשות הוא בעצמו הדברים הצריכים לצורך השבת לכבוד השבת. ואף על פי שיהיו לו שמיים הרבה עושי מלאכתו, צריך לעשות הוא בעצמו".

ב. עניינו המיוחד של יום שישי – הכנה לשבת בגופו

נראה להביא ראיות שיש מצוה מיוחדת לעסוק בפועל בהכנה, וזהו ענינו המיוחד של יום שישי:

1. זמן החיוב – בהשכמת הבוקר ביום שישי

החיוב לעסוק בהכנות לשבת מתחיל כבר מהשכמת הבוקר ביום שישי, וכך אומרת הגמרא⁵⁵: "אמר רב חסדא: לעולם ישכים אדם להוצאת שבת שנאמר: 'והיה ביום השישי והכינו את אשר יביאו' – לאלתר".

כיצד לומדים שהחיוב הוא בהשכמה לאלתר?

כתב רש"י: "והכינו את אשר יביאו לאלתר – בשעת הבאה הכנה. והבאה בהשכמה היא, דכתיב 'וילקטו אותו בבוקר בבוקר'".

לעומת זאת בספר "שיבולי הלקט"⁵⁶ מביא בשם התנחומא מקור אחר "תנחומא: אמר רב חסדיי מנין שכל המוציא יציאה לשבת מצוה שישכים ויוציא משחרית? שנאמר

52. וכתב רש"י: "...ויליף מהכא דמוקצה דאורייתא. והכינו – והזמינו, כגון מכאן אני אוכל למחר. דאי משום הכנה בידים ולומר שיאפו ויבשלו מבעוד יום בהדיא כתיב 'את אשר תאפו אפו' אלא הזמנה בפה קאמר, וכתיב 'ביום השישי', וסתם שישי חול הוא, ואחשבה רחמנא לסעודת שבת שיזמיננה מבעוד יום ובחול".

53. עיין ביאור הלכה סימן ר"נ ד"ה "ישכים". ועיין שו"ת עטרת פז כרך א חלק ג אבן העזר סימן ז אותה שתלה זאת במחלוקת הרמב"ם והרא"ש אם יש מצוה לקדש אישה, וביחס להשוואה בגמרא בקידושין להכנה לשבת ועיין לקמן בדבריניו. 54. השל"ה מסכת שבת פרק נר מצוה. 55. שבת קיז, ב. 56. עניין שבת סימן

"והיה ביום השישי", ודרשו חכמים אין "והיה" אלא מיד, שנאמר "והיה כי קם הפלשתי". אמר ר' זעירא אע"פ שמוציא אדם ערב שבת משחרית מצוה שרודף בין השמשות שנאמר "והיה משנה".

האם יש הבדל (נפקא מינה) בין שני הטעמים? כותב הביאור הלכה⁵⁷:

"ועיין בפמ"ג שכתב, דאפשר דלטעם זה (של התנחומא), צריך להיות ההשכמה יותר בהקדם, דהיינו אפילו קודם ק"ש ותפילה אם אפשר, אף שיראה שלא יעבור ע"ז זמן ק"ש ותפילה; ולאפוקי לטעם רש"י וטור, דהכנה דומיא דהבאה, הלא הבאה היתה בבוקר והיא זמן ג' שעות על היום וכדאיתא בברכות (כ"ז, א') מקרא ד'וילקטו אותו בבוקר בבוקר'. והנה אנחנו העתקנו במ"ב אחר ק"ש ותפילה דוקא, כי העולם לא נהגו כוותיה דהפמ"ג".

הסיבה שחייבים להכין בהשכמת הבוקר

מהי סיבת ההשכמה?

א. "זריזין מקדימים למצוות"⁵⁸, ללמד על השמחה והחשיבות כלפי המצוה – וודאי הדבר חל גם בעניין ההכנה לשבת.

ב. טעם מעשי: כדי להספיק להכין כראוי לפני כניסת השבת⁵⁹.

ג. לפי טעם התנחומא, שיש להתחיל מיד בתחילת היום בהכנה, עוד לפני התפילה – צריך לתת טעם אחר, מהותי, שהרי באופן פשוט יש להקדים ק"ש ותפילה להכנות לכבוד שבת, בגלל ש"תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם", וגם משום שמצוה דאורייתא של ק"ש קודמת למצות ההכנה שאולי אינה מן התורה⁶⁰, לכן נראה שההשכמה לפי התנחומא אינה המלצה אלא עניין מרכזי. יש להתחיל את היום בהכנה לשבת, וכנראה זו גזירת הכתוב מיוחדת, שמצריכה להכין דווקא בתחילת היום. לכן אין בעיה של "תדיר", ושל "דאורייתא", שנאמר ביחס למצב שאין חיוב שאחד העקרונות צריך להיות הראשון בדווקא.

מדוע ההכנה היא מתחילת היום? ללמדך שזה כל עניינו של יום. יום שישי במהותו צריך להכין לשבת. נראה שלכן הוא נקרא בפי רבותינו "ערב שבת", זה עניינו וזו מהותו – הכנה לשבת.

לאור זה יש להבין גם את הדין השני המופיע בתנחומא, שיש לעסוק בהכנה גם בין השמשות מצד "והיה משנה"⁶¹ כדי שתחילת היום וסופו יהיו בהכנות לשבת – לבטא את עניינו של יום.

נה, מה שהוא מביא בשם התנחומא אינו במדרש תנחומא שבידינו, אבל נמצא בלקוט שמעוני. 57. ד"ה "ישכים בבוקר". 58. פסחים ד ב, נלמד מ"וישכם אברהם בבוקר" בראשית כב, ג. 59. עיין משנה ברורה ר"נ ס"ק א-ב. 60. עיין ביאור הלכה ד"ה "ישכים". 61. אין הכוונה ל"בין השמשות" בגדרו ההלכתי, כי

אמנם לא נפסקה ההלכה כמו התנחומא, ואין להקדים את ההכנות לפני ק"ש ותפילה בדרך כלל, אבל ניתן לקבל את העיקרון הזה גם לפי שאר הפוסקים: צריך להתחיל מיד כשאפשר את ההכנות לשבת, מיד אחרי תפילה וק"ש, כי זהו עניינו של יום.

2. "את אשר תאפו אפו" – גם במן

חובת ההכנה ביום שישי אינה רק לדאוג שיהיה מוכן לשבת, אלא יש חיוב מיוחד ביום שישי להכין לשבת. ניתן להביא לזה ראיה מעניינת מדברי רבותינו.

כתוב בפס'62: "את אשר תאפו אפו ואת אשר תבשלו בשלו ואת כל העודף הניחו לכם למשמרת".63

לדעת חז"ל לא היו אופים את המן בפועל, כפי שכתב רש"י בפרשת בהעלותך64: "וטחנו ברחיים וגו' – לא ירד ברחיים ולא בקדירה ולא במדוכה אלא משתנה היה טעמו לנטחנין ולנדוכין ולמבושלין"65.

וכן במכילתא:

"את אשר תאפו אפו, ר' יהושע אומר מי שהוא רוצה אפוי היה מתאפה לו והרוצה מבושל היה מתבשל לו. ר' אלעזר המודעי אומר הרוצה לאכול דבר אפוי היה טועם בו כל אפויים שבעולם והרוצה לאכול דבר מבושל היה טועם בו כל בשולים שבעולם". בעקבות זאת יש לשאול: כיוון שלא היתה אפייה בפועל, אין כאן מלאכה ומותר לעשותה בשבת – מדוע חייבה התורה לעשות זאת ביום שישי66?

לכן נראה ללמוד כאן עניין מיוחד: יש צורך להכין מבעוד יום, לעשות הכנה לשבת קודש, גם אם אין איסור מלאכה בהכנת האוכל בשבת עצמה. הקפיד הקדוש ברוך הוא, שיכינו לשבת מבעוד יום, אפילו במציאות שהיתה במדבר.

3. חובת ההכנה בגופו של האדם

יש צורך שהאדם עצמו יעסוק בהכנה לשבת, וכך כתב הרמב"ם67:

"אע"פ שיהיה אדם חשוב ביותר, ואין דרכו ליקח דברים מן השוק, ולא להתעסק במלאכות שבבית – חייב לעשות דברים שהן לצורך השבת בגופו, שזה הוא כבודו. חכמים הראשונים, מהם מי שהיה מפצל העצים לבשל בהן, ומהן מי שהיה מבשל, או מולח בשר, או גודל פתילות, או מדליק נרות. ומהן

או אין לעשות הכנות, אלא בזמן הסמוך לכניסת השבת הנקרא בפי חז"ל "בי שמישי". 62. שמות טז, כג. 63. הכוונה: ביום שישי תאפו ליומים, ותבשלו ליומים, ומה שישאר לכם שלא אכלתם ביום שישי תשאירו לשבת. עיין ברש"י ובמפרשים. 64. במדבר יא, ח. ומקורו בספרי שם. 65. ועיין יומא (עה, א) – שרק הצדיקים לא טרחו במן, וכן הוא בזה"ק ח"ב מד, א. 66. המלבי"ם תירץ שבשבת כיוון שכל מלאכתנו עשויה, המן לא היה משתנה, ולכן היה צריך לחשוב על הדבר מבעוד יום. אך עדיין קשה קושיית ה"שם משמואל" (וירא שנת תרעה): גם אם היו אופים ממש – לא היה בזה איסור דאורייתא, שהרי המן נאכל כמות שהוא ואין הבישול משביחו, ואם כן מדוע אי אפשר היה לאפות אותו ממש בשבת? 67. רמב"ם הל' שבת

מי שהיה יוצא וקונה דברים שהן לצורך השבת ממאכל ומשקה, אף על פי שאין דרכו בכך, וכל המרבה בדבר זה הרי זה משובח".

חובה או השתדלות?

הרמב"ם כותב זאת בלשון חיוב – "חייב לעשות", אולם בשו"ע משמע שאין זו חובה, אלא המלצה, וזה לשונו⁶⁸:

"ישכים בבוקר ביום שישי להכין צורכי שבת, ואפילו יש לו כמה עבדים לשמשו ישתדל להכין בעצמו שום דבר לצורכי שבת כדי לכבדו".
משמע שצריך רק להשתדל.

הוכחה ממקור הדין שאין זו חובה

ממקורה של הלכה זו, לכאורה, משמע כדעת השו"ע, וכך מובא בגמרא⁶⁹:
"האשה מתקדשת בה ובשלוחה. השתא בשלוחה מיקדשא, בה מיבעיא? אמר רב יוסף מצוה בה יותר מבשלוחה, כי הא דרב ספרא מחריך רישא רבא מלח שיבוטא".

הגמרא דייקה מהמשנה בקידושין, שיש "מצוה" שהאשה תשתתף בעצמה במעשה הקידושין ולא תמנה שליח, בגלל שמצוה בה יותר מבשלוחה, ועל זה מביאה הגמרא ראייה מהעובדה שחכמי ישראל נהגו להכין בגופם לקראת השבת – משמע שהעניין שאדם יכין לשבת בעצמו אינו אלא מצד "מצוה בו יותר מבשלוחו"⁷⁰ – כלומר אין חובה בדבר אלא רק עניין של השתדלות, מצוה מן המובחר⁷¹.

הוכחה שיש חובה של הכנה בגופו – מבטלים תורה עבור הכנה

אולם על גישה זו קשה, מדוע האמוראים היו מתבטלים מלימוד תורה בגלל הידור מצוה?

כך שאל בשער הציון ותירץ⁷²:

"ונראה דלא שייך בזה לומר מצוה שיוכל לעשות ע"י אחרים אין מבטלים התלמוד אפילו לזמן מועט... י"ל דדוקא מצוה שאין מוטלת על גופו כגון שיפסיק באמצע הלמוד לילך לגמול חסד עם איזה אדם במקום שאחר יוכל לעשות עמו הטובה ההיא משא"כ בזה שהכבוד שבת מוטלת על גופו וממילא

פ"ל ה"ו. 68. שו"ע או"ח ר"ג, א. 69. קידושין מא, א. 70. וכך כתב המגן אברהם והמשנה ברורה ס"ק ג. 71. בבאור הלכה (סימן ר"ג ד"ה "ישתדל") רצה לומר שגם הרמב"ם שכתב בלשון "חייב", לא התכוון לחובה ממש, וזה לשונו: "ואפשר דלהרמב"ם ג"כ לאו חוב גמור הוא אלא כעין חובה משום כבוד שבת". 72. סימן ר"ג ס"ק ט.

מצוה בו יותר מבשלוחו א"נ דדוקא לעניין כבוד שבת אמרינן כן דחמירא משא"כ לעניין שאר מצוות אם הוא ת"ח ונוגע לביטול תורה וצ"ע.⁷³
 "שער הציון" קבע, שלעשייה בגופו יש גדר הלכתי יותר מחייב בהכנה לשבת מבשאר המצוות, או בגלל שזו מצוה בגופו, או בגלל שכבוד שבת חמור יותר. אך אם כך הוא הדבר, לא מובן כיצד הגמרא מביאה הוכחה ל"מצוה בו יותר מבשלוחו", דוקא משבת ששם יש חיוב יותר משמעוטי (גם לא ברור גדר הדין המדוייק המאפשר ביטול תורה עבור זה).

שיטות "יד המלך", ו"שו"ע הרב"

בספרי האחרונים מצאנו כיוונים שונים בתירוץ הקושיה:

"יד המלך"⁷³ הסביר שרק בקידושין ובכבוד שבת "מצוה בו יותר מבשלוחו", וזה מחייב ביטול תורה.⁷⁴

לדעת שו"ע הרב יש כאן שני דינים:

1. חיוב מוחלט לעשות איזו הכנה לשבת בגופו מדין "כבוד שבת".
2. עדיף להכין דוקא דבר שמתענג בו, מצד מצוה בו יותר מבשלוחו.⁷⁵

בשבת יש חיוב לעסוק בהכנה, מאותו שורש שבשאר מצוות יש רק תוספת מצוה

נראה שצריך לקבל את שתי ההנחות שכאילו סותרות:

1. יש חיוב לעסוק בהכנה לשבת בגופו ולכן היו מבטלים תורה עבור זה.
2. "מצוה בו יותר מבשלוחו" – זה רק עניין ולא חובה.

כיצד הגמרא במסכת קידושין מדמה את שני הדברים? נלענ"ד להסביר באופן חדש: הדמיון הוא ביחס לעקרון ולא ביחס לדין. הגמרא חידשה שיש מצוה בו יותר מבשלוחו בקידושין ובעוד מצוות, והוסיפה שזה דומה בעקרון לחיוב העיסוק בגופו בהכנות לשבת. הדין אינו זהה אך הוא נובע מאותו שורש. אין זו ראייה, אלא הבאת דוגמא לעקרון זהה. שניהם נובעים מאותו שורש, אך רמת החיוב שונה.

וכך נראה לבאר בדברי רש"י שכתב: "מצוה בו יותר מבשלוחו – דכי עסיק גופו במצוות מקבל שכר טפיל". הקשו המפרשים, מדוע רש"י מפרש לעניין השכר ולא מבאר

73. שבת פ"ל ה"ו. מחבר הספר הוא ר' אלעזר סג"ל לנדא, נכדו של בעל ה"נודע ביהודה", רב העיר ברודי (תקמ"ח – תקצ"א). 74. יש להעיר על שיטתו: 1. לעניין קידושין קשה לומר שיש חובה גמורה בה יותר

מבשלוחו, שהרי מדובר מצד האישה שכלל אינה מצוה בפריה ורבייה (ועיין ר"ן שם). 2. מצאנו מקומות שחבבו גדולים גם שאר מצוות לעשות בגופם כגון רב נחמן שעשה מעקה (בגמרא קידושין ע, ב). 75. קצת קשה לומר ש"מצוה בו יותר מבשלוחו" מתייחסת למאכל שיותר חביב עליו, ועוד דוחק בדבריו שלא מצאנו ברמב"ם ובפוסקים כלל חידוש זה, שהוא דין נוסף, שלדבריו הוא עיקר הסוגיא בגמרא.

כפשוטו, שיש מצוה לעשות דווקא בגופו? ועוד הקשו: הרי יש עניין לעבוד שלא על מנת לקבל שכר?⁷⁶

לפי דברינו מוסבר הדבר: רש"י סובר שהעקרון הוא זהה, אך היישום בפועל שונה. בשבת זהו חיוב ולא בקידושין ובשאר מצוות. קבלת השכר היא רק אבן הבוחן לחשיבות המיוחדת למי שעושה בגופו את המצוות.

דוגמא לדבר מצאנו בדין "זה אלי ואנוהו", שהוא דין הידור מצוה "אתנאה לפניו במצוות", שבכל התורה כולה הוא רק המלצה, ולא מעכב, ואילו בכתיבת השם יש בדבר עיכוב אפילו בדיעבד⁷⁷, וכך הוא גם באתרוג לפי שיטת רש"י⁷⁸.

ג. להכנה לקראת שבת יש חשיבות עצמית

ראינו שיש כמה צדדים המראים שיש חשיבות מיוחדת במעשה ההכנה ביום שישי לקראת שבת. זה עניינו של יום בבוקר ובערב, חשוב לעסוק בהכנה גם כשאינן בזה צורך אמיתי (כמו בזמן שירד מן), ויש חיוב על כל אדם לעשות משהו בעצמו לכבוד השבת.

מכאן נבין שההכנה לשבת אינה אמצעי בלבד, אלא מטרה לכשעצמה. כשהאדם מכין לשבת הוא מרומם את יום השישי למדרגה גבוהה, למדרגה של קידוש המעשים בקדושת השבת.

זה העקרון היסודי בכל שאר ההיבטים שראינו – כל השבוע צריך לקבל מאור השבת.

76. ועיין גם בשו"ת רב פעלים ח"ב יו"ד ל"ה, חדות יעקב או"ח י"ט, משנה הלכות ח"ו שי"ב. 77. גיטין ב, א.
78. סוכה כט, ב רש"י ד"ה "יבש", ועיין תוס' שם ד"ה "לולב היבש" וחידושי חת"ס שם.

ראשון בשבת, שני בשבת

ובמכילתא: (דרבי ישמעאל יתרו, מסכתא דבחדש, ז') "רבי יצחק אומר, לא תהא מונה כדרך שהאחרים מונים, אלא תהא מונה לשם שבת". ופירושה, שהגוים מונין ימי השבוע לשם הימים עצמן, יקראו לכל יום שם בפני עצמו, או על שמות המשרתים, כנוצרים, או שמות אחרים שיקראו להם, וישראל מונים כל הימים לשם שבת, אחד בשבת, שני בשבת, כי זו מן המצוה שנצטוינו בו לזכרו תמיד בכל יום. וזה פשוטו של מקרא, וכך פירש ר' אברהם (בן עזרא).

רמב"ן שמות כ, ז

ההכנה לשבת

כד עאל שבתא אצטריכו אינון עמא קדישא לאסחאה גרמייהו משמושא דחול, מאי טעמא, בגין דבחול רוחא אחרא אזלא ושטיא ושרא על עמא, וכד בעי בר נש לנפקא מן ההוא רוחא ולאעלא ברוחא אחרא קדישא עלאה בעי לאסחאה גרמיה למשרי עליה ההוא רוחא עלאה קדישא. תרגום (ידיד נפש): כאשר נכנס השבת, צריך העם הקדוש לרחוץ עצמו משימוש החול. והטעם, כיוון שבחול רוח אחר הולך ומשוטט ושורה על העם. וכאשר רוצה אדם לצאת מאותו רוח ולהיכנס ברוח קדוש עליון, צריך לרחוץ עצמו להשרות עליו אותו רוח עליון קדוש.

זוהר ויקהל כרך ב רד, א

לאכול לכבוד שבת

תניא אמרו עליו על שמאי הזקן כל ימיו היה אוכל לכבוד שבת. מצא בהמה נאה אומר זו לשבת. מצא אחרת נאה הימנה מניח את השניה ואוכל את הראשונה. אבל הלל הזקן מידה אחרת היתה לו שכל מעשיו לשם שמים. שנאמר (תהלים סח) ברוך ה' יום יום. תניא נמי הכי בית שמאי אומרים מחד שביך לשבתך ובית הלל אומרים ברוך ה' יום יום.

ביצה טז, א